

Recimo katero o našem pravorečju!

Niemand kann sich herausnehmen, seine Zeit zu lehren, wie sie sprechen soll . . . Die lebendige Gegenwart hat das erste Recht. Wie man in einer bestimmten Zeit wirklich spricht, das ist die Norm für das Sprechen und Schreiben der Zeitgenossen . . . Der lebendige Sprachengeist ist der Meister, dem sich alles beugen muss. Aber mit der Schrift kann man einen doppelten Weg einschlagen . . .

Bauer: Deutsche Gramm., p. 165.

Kako¹⁾ nam Slovencem še vedno nedostaje ustanovljenega in splošno sprejetega pravorečja, znano je vsakemu. Pisalo in govorilo se je že mnogo o tem, ali do toliko zaželenega rezultata še sedaj nismo prišli. Da je temu tako, kriva je nekaj res naša »izobrazba«, ali večinoma vendar mi sami. O vsakej priliki kažemo svojo malost, katera vsako reč meri tudi samo na malo ped. Mi se ne brigamo kaj mnogo za zgodovinski razvitek svojega materinega jezika. Ne vprašamo se, ali današnja ortografija odgovarja glasoslovnemu razvitju slovenskega jezika ter dosledno, ali se sme ali morda mora govoriti pri nas, kakor je pisano. Kar se zdi nekaterim našincem praktično, menijo, da je že tudi dobro po slovensko!

Nastane vprašanje: od katere strani treba prijeti to stvar, da nas dovede do povoljnega rezultata. Odgovor leži mi kar na jeziku. Vprašanje to, rekše o naši ortoepiji, rešiti more le kritično preučevanje slovenskega jezika, in pa slovenskega ter sploh slovanskih jezikov kritična gramatika. Ta nas namreč uči, kako so nastali sedanji slovanski jeziki, in soseb nas Slovence, kakšen je bil naš jezik nekdanj, kakšen je sedaj, kako se vjemata naš izgovor in naša pisava, t. j. imamo li vsako pismenko tako izgovarjati, kakoršen glas ima sama na sebi, kakor se piše, ali drugače. S kratka, je-li naš pravopis fonetičen ali etymologičen ter dosledno historičen. Če je prvo, tedaj imamo izgovarjati vsako črko, kakor se piše, kakor Lah in Srbi, ki imajo fonetično ortografijo. Tu znači vsaka pismenka le en sam

glas, in za vsak glas je tudi samo le ena črka. Če imamo pa drugo t. j. etymologično-historično ortografijo, tedaj pa moramo z drugim glasom neke črke izgovarjati, nego ga imajo same na sebi, kakor delajo narodi imajoči zgodovinski pravopis, postavim: Angleži, Francozi, Rusi.

Kakšen da je naš pravopis, ni težko odgovoriti. Menda je tako že vsakemu znana stvar, da mi sedaj ne pišemo, kakor bi zahtevala sedanjega našega govora fonetika. Pravopis naš sedanji osniva se na fonetiki XVI. stol., na jeziku, kateri so pisali naši prvi protestantski književniki, Trubar, Dalmatin. Ker se pa jezik vedno spreminja, glasovi se ojačujejo ali oslabljujejo, zato se i pri nas sedaj nekaj drugače govori, nego piše. Sedaj govorimo: ražaliti, Bok, slatko, težko, gospot, volk ali vuk, dovč ali dug, in vendar pišemo razžaliti, Bog, sladko, težko, gospod, volk, dolg i. t. d. Vsled tega je tudi razlika mej ljudskim govorom in pismenim našim jezikom. Poslednji namreč se piše večinoma na podlagi fonetike XVI. stol. in sicer dolenskega narečja, ker tako zahteva naša pisava zgodovinska, in ne po sedanji fonetiki. Ta bi nam čisto drugo ortografijo spravila med svet. To isto vidimo tudi pri Rusih. Tudi njihova ortografija se ne osniva na sedanji fonetiki. Sedanja ruščina je namreč nastala iz cerkveno-slovenščine ruske recenzije in moskovskega narečja. Na cerkveno-ruskoslovenski zmesi in moskovskem narečju osnovan je ruski književni, pismeni in govorni jezik. Odtod i te velike razlike v ruščini mej pisanim in govorjenim jezikom, ali z drugimi besedami, pri njih se drugače pišejo nekatere besede (pismenke), kakor zahteva zgodovina besedi ali pa etymologija, drugače pa izgovarjajo.

¹⁾ Po geslu: »Da se resnica prav spozna, treba čuti oba zvona«, priobčujemo ta spis, dasi tudi se pisatelj ne vjema z nazori spisa »Izgovarjanje i. t. d.« Ured.

Njihov pravopis je zgodovinski, kakor i naš.

Pri zgodovinskem pravopisu pa se morajo neke pismenke drugače izrekovati, nego imajo glas sam na sebi. Živ dokaz nam je — da ne omenjam drugih — sama ruščina. Rusi pišejo 1. „o“, izgovarjajo ga pa v nenaglašeni zlogih kot temni „a“, n. pr. *sobaka-sabaka*; *kogdakahdá*; *sosjed-sasjéd*; *mgnovenie-mgnavenie*; *ogonь-agónj*; *boroda-baradá*; *golova-galava* . . . 2. „a“ v nekih slučajih izgovarjajo kot „e“: *šalitь-šelit*; 3. „e“ govore v naglašeni zlogih kot „o“ (i_o) s predglasnim „i“: *medь-mjot*; *černyj-čjórnyj*; *šepotь-šópát*; *pletešь, pletetь-pletjósь, pletjot* . . . 4. „g“ izgovarjajo kot „v“ v končnicah, »ago, ego, jago«: *dobrago-dóbrava*; *čego-čevó* . . . V teh in še nekih drugih slučajih pišo Rusi drugače, nego izgovarjajo. To pa vse v omikanskem knjižnem jeziku, katerega se poslužuje inteligencija ruska v govoru in pisavi. Naša sedanja pisava je zgodovinska in mi se kaj radi držimo tega zgodovinskega pravopisa. Potemtakem moramo se pa tudi ravnati po pravopisu zgodovinskem, in ne po fonetičnem, kakor bi hoteli nekateri našinci.

Mi sicer nimamo tako trdnih pravil in slovničnih zakonov kakor Rusi, vendar pritegnil mi bode vsak, ki se le malo zanima za slovenščino, da se tudi pri nas mej omikanci in omikanci v nekih slučajih splošno govori drugače, nego je pisano. Opozoriti hočem čitatelja na sledeče slučaje: 1. Kar se sufiksov tiče, to pri nas Slovincih v sufiksih: *ec*, *ek* in končnicah *en*, *ev*, *sen*, *sem*, *zen*,¹⁾ ne bode nobeden Slovenec pravega čistega „e“ govoril, nego le neki zamolkli glas, ali pa poluglasnik nalik staroslovenskemu *ĭ*, t. j. jerek. Mi sicer

¹⁾ Že l. 1866 učil je Levstik v svoji slovnici § 2: Das »e« muss im Slovenischen vier verschiedene Laute vertreten . . . 4. Den Halblaut, welcher wie ein kurzes halbes »i« ausgesprochen wird und wie das deutsche »e« in der Silbe »ver« und in den Endsilben von: leiden, die Bösen lautet. Der Halblaut kommt vor: a) in Stammsilben: *vès*, *pès*, *dèž* etc. In den Endsilben *ek*, *ec*, *en* . . . davek, plesen. Več o tem: »Die slovenische Sprache nach ihren Redetheilen.« *Levstik*.

pišemo „e“, toda ne zato morda, da bi se moral izgovarjati kot pravi „e“, (in koliko jih govori pravi „e“? Nobeden skoraj) nego zato, ker nimamo drugega grafičnega znamenja za ta glas, ki ga z „e“ pišemo, in ker nimamo fonetičnega, nego zgodovinski pravopis. Nobeden človek, ki kolikaj vé slovenščine, ne bode izgovarjal pravega „e“ v besedah: *delavec*, *pevec*, *hlapec*, *hinavec*, *lažnjivec*; ker je tu *ec*=stsl. *ĭci*. 2. Naš „r“ sonans. Pri nas pišemo sedaj že splošno »vrt, tvrdo, smrt« i. dr. kakor Srbi in tudi Čehi. Toda kakšen in kolik je tu razloček mej Srbom in Slovincem! (Kdor je slišal govoriti Srba in primerjal njegov govor z našim, prepričal se je.) Pri nas Slovincih so le redki posejani, ki izgovarjajo „r“ brez vokalične primese. Marveč večina pri nas izgovarja „r“ z vokalično primeso, n. pr. *smart* (kratek *a*) ali pa *smert* (kratek *e*). To pa vse pri omikancih. Kajti priprost narod večinoma izgovarja *smart*, *vart*, v nekih krajih pa celo *smert*, *vert* (čisti *e*). Kaj pa da se tudi sliši *smrt* morda kje! 3. Naš roditelj in dajalnik ednine sestavljene sklanje piše se *ega*, *emu*, govori se pa tako le v koroškem narečju. Inače skoro povsod mej omikanci in neomikanci se ta *ega*, *emu* izgovarja kakor *iga* (kakor se je že pisalo v XVI. stol.) *ĭga*, *ga* (da celo *oga* je slišati!). 4. Naš priprost narod kakor večina omikancev govori tudi splošno nedoločnik brez „i“. In ta pojav t. j. nedoločnik izgovarjati brez „i“, n. pr. *pomagat*, *gledat*, *sekat* . . . je že zelo star. Že v XVI. stol. bila je zginila razlika mej nedoločnikom in namenilnikom.¹⁾ Kdor pa dandanes hoče prav razločno „i“ govoriti v nedoločniku, pač hoče »govoriti, kakor je tiskano«, češ: *moje načelo je »vse govoriti, kakor je tiskano.«* 5. Isto velja pri nekaterih tudi o „l“, ki se pri nas v govoru nadomestuje navadno z *w*, *u*, *o* in tudi *l*.

(Nadaljev. prih.)

¹⁾ Kdor hoče o tem vedeti kaj več, najde v »Letopisu Matice Slovenske« 1887. V. Oblak: Trije rokopisi slovenski. Str. 268 in 269. Cf. »Cvetje« IV. 8. in 9. zvezek.

Recimo katero o našem pravorečju!

(Nadaljevanje.)

Iz tega povzamemo lahko to-le pravilo: pri etymologično-historičnem pravopisu mora se nekolikokrat drugače izgovarjati, kakor je pisano. To je povsod. Omenivši Angleže in Francoze, imajoče zgodovinski pravopis in dokazavši to izrečno za ruski jezik, naveli smo tudi nekaj primerov po našem mnenju splošnih, kjer se tudi v slovenskem jeziku nekaj drugače izgovarja, nego piše. V slovenščini siliti, ali svetovati po sedanjem našem zgodovinskem pravopisu (da bi imeli v naših knjigah nasvetovano Škrabčevo pisavo, potem že) govoriti vse tako, kakor je pisano ali tiskano, je nevspešno. To bi bilo le tedaj mogoče, — in tedaj bi se moralo — ko bi mi imeli fonetičen pravopis, kakor Lahji in Srbi. Kajti pri nas se še piše sedaj zmerom neenako, kakor maša, meša, dan, den,¹⁾ delavec, delalec, kaznilen, kazniven, služebnik, služabnik, plesalka, plesavka, malha, mavha in druge nedoslednosti.

Potrebno se mi je zdelo razbistriti v kratko razložek mej govorom in pisavo, etymologično-historično in fonetično ortografijo, in povedati, kako se po eni, kako se po drugi ravnati. To moramo zmerom imeti pred očmi, hočemo li kak jezik pravilno govoriti.

Imenovanega pravila o tem naj si nihče pod uho ne potiče, kadar hoče govoriti o slovenskega jezika izrekanju. Kajti, kadar se odmerja govorno pravilo kakemu jeziku, treba pomniti vseh razlik med navadno govorico in pisavo, med glasoslovnim razvitkom jezikovim in načinom pisanja. Zato se pa mora človek tudi ozreti na mnoge strani, predno izreče končno rzsodbo, kakšna izreka je najboljša — pa še se mu prerado opesne, da se premoti. Pri nas se

¹⁾ Naj bi se torej tudi Štajarci in Korošci popolnoma poprijeli našega *a*, pisaje: dan, maša, služabnik, pasji itd. namestu svojega: den, meša, služebnik, pesji. Kajti Čehom se bližati hoteti pisaje „e“, to bi bila, ko bi jo kdo imel, pač nes pametna misel. . . »O glasu in naglasu našega knjižnega jezika.« P. St. Škrabec. Programm, Rudolfswerth. 1870. Str. 18.

navadno gleda samo, kako se je pisalo in se piše, in malo kdo se vpraša, ali se je zmerom tako izgovarjalo, kakor je pisano in tiskano. Poseben križ imamo tu Slovenci s črko *l*. Pisec članka »Izgovarjanje končnice opisovalnega deležnika« v tem listu pravi v števil. 2. na str. 26 o tej črki: »Da pa je vendar treba *l* pisati in tako tudi pravilno izgovarjati, uči nas ves slovenski jezik.« In v števil. 3. na str. 43.: »Najboljša izreka je *l*«, kjer tudi navaja neke razloge za svoje mnenje. Kar se prvega dela prvega stavka tiče, se popolnoma strinjam z gosp. piscem, ostalemu pa hočem dodati neke opomnje in tudi povedati svoje mnenje.

Kjer pri nas sedaj še ljudstvo *l* govori (ne iz šole), ni temu kriva nemščina in laščina, ampak neki poseben glasosloven zakon, katerega si pa prav razlagati ne vem. Ta *l* ni nadomestil starega *l̥*, nego je od starine v slovanščini. Pozna ga provincijalna kajkavščina, čakavščina in češčina. V provincijalni kajkavščini se je že oddavna pisal *l* (= *l̥*) in se tudi govoril, kakor še sedaj. Tudi Belokranjci govoré še *l*. Isto velja o slovenščini v Slovenskih goricah, katere pač niso tako v oblasti nemškega vpliva, kakor druge pokrajine slovenskega jezika. Torej nemščina tu ni vplivala na izgovor *l*. Med tem se je pa za *l* sonans že v XVI. stoletju v kajkavščini govorilo *o* in še le poznej je nastopil *u*.

Gospod V. S. piše na str. 43., da je izreka na *l* zgodovinsko dovolj opravičena. Da se je *l* vedno pisal in se še piše, »to spričuje zgodovina«, torej se tudi mora prè sedaj *l* govoriti. Da vidimo! Kar je gledé na izreko *l* v staroslovenščini pisanega na str. 25., ni vse resnično. Cerkevna slovenščina je res pisala *l̥* (jery). Ali ta glas se ni izgovarjal, kakor *l* pri nas na koncu »opisovalnega deležnika«, namreč kakor nemški *l*, nego glas *l̥* (*l̥*) bil je = *l*. Da bi škof Abraham pisal ali narekoval brizinske spominke naše, je nedokazana

hipoteza, na katero se ni kaj dobro sklicevati. In če je pisec po »narekovanju« pisal »zegrešil...«, tako zopet ne sledi odtod nič in ne priča za *l*. Zakaj ta *l* je gotovo *l*. Pisec namreč ni mogel *l* grafično zabeležiti inace nego z *l*. In da je temu takó, pričajo nam i stare poljske listine, kjer se je *l* pisal z *l*. Ni to ni popolnoma verjetno, kar je pisano na 27. strani, namreč, »da se je na Koroškem in Štajarskem v prej izgovarjal kakor na Kranjskem«. Kajti v spominikih pisanih v kranjskem narečju nahajamo že v sredini polovice XVII. stoletja *u* za *l* (*lu*). Celó v Kreljevi postili (l. 1567) bere se že »vovna« 86a t. j. za volna. Nadalje, da so naši prvi književniki od XVI. stoletja sem pisali *l*, to še nikakor ne priča za sedanjo izreko *l*. Kajti ta *l* (= *lb*) ni bil enak *l*, kakor ga neki našinci sedaj govore, namreč nemški *l*, nego *l*, kar nam so že neovržno dokazali jezikoslovci.¹⁾ Naši prvi pisatelji pisali so za črko *l* zato pismenko *l*, ker niso imeli drugega grafičnega pomočka in ker je gotovo ta *l* bil najbliže soroden *l*-u. Če bi se hoteli sklicevati pri ustanavljanju naše zborne izreke na pisavo naših knjižnih početnikov, govoriti bi morali *l* in nikakor *l*. Kajti tako (t. j. *l*) so res pisali naši prvi pisatelji in tako se je tudi govorilo povsod v njihovem narečju, katero so pisali. Glas

¹⁾ Več o tem, kakor sploh o črki *l*, poglej: P. St. Škrabec »O glasu in naglasu našega knjižnega jezika« Op. c. »Cvetje« I. letnik, 9., 10. zvezek. III. letnik, 3. zvezek. Boudouin de Courtenay »Oščety«, 72. II. in Miklosich Vergl. Grammatik I. B. Wien 1879. 337, 338.

ta (t. j. *l*) je pa sedaj skoro popolnoma neznan Slovincem, vsaj večini njih in zato se ne moremo držati tukaj stališča XVI. stoletja. Kajti stare izreke XVI. stoletja mislim ni mogoče več uvesti v rabo, ker nam je ta glas že tako iz navade prišel, da bi ga javalne hotel kdo več siliti v rabo. Torej si moramo izbrati drugo trdnejše stališče. Nastane vprašanje, kdaj se je pri nas začel govoriti mesto *l* kak drug glas bodi si kakoršen koli. Kdaj se je začel v govoru *l* nadomeščevati z *w* ali *u*, je kaj težko povedati. Kajti, še potem, ko se je že za *l* govoril pri nas *w*, se je še pisal zmirom skoro *l*. To nam kaže i pri drugih narodih ortografični »usus«.¹⁾ Potem se pa tudi ni počel *l* v vseh narečjih ob istem času spreminjati v *w*. Kolikor moremo iz današnjih narečij sklepati, začela se je ta sprememba najpoprej v koroščini in potem v gorenjsčini. Iz pisave torej naših prvih knjig, kakor smo videli, ne dá se ničesar sklepati, ker ta govori samo za *l*. Kako naj torej nadomestimo stari *l*, kateri se je počel pri nas že v početku XVII. stoletja pozgubljevati? Naj ga nadomestimo z *l* ali *w*? In pa kateri glas je takoj nadomestil v onem času *l*, ko se je počel *l* zgubljavati? Na obe vprašanji je odgovor *w*.

¹⁾ Tako je i Leskien dokazal za staro-slov., da se je še potem dolgo pisal *l*, (jerek *l*) ne gledé na to, da se je govoril zanj *e* n. pr. otčij (otčeb) reci otec, dĭ nĭ (dĭ nĭ) r. den . . Vide: »Die Vocale *l* (ĭ) und *l* (ĭ) i. d. s. altslov. Denkmälern des Kirchenslov. Leipzig 1875. Leskien. Za našo reč cfr. str. 26. »Dom in Svet«.

(Nadaljevanje prih.)

Slovstvo.

SLOVENSKO SLOVSTVO.

„Rimski katolik“. Prvi tečaj. I. zvezek. Vrejuje in izdaja dr. Anton Mahnič, profesor bogoslovja. V Gorici. Hilarijanska tiskarna. Izhaja vsake tri mesece po jedenkrat. Velja cel tečaj 2 gold. — I. zvezek, ki obsega v vel: 8° 96 strani, daje na znanje: »Rokopisi naj se blagovolé pošiljati vredništvu: dr. A. Mahnič, profesor bo-

goslovja v Gorici. Naročnino prejema opravništvu: Gorica, Rabatišče st. 20. Naročuje se tudi pri »Katoliški bukvarni« v Ljubljani. Posamezne zvezke po 50 kr. prodajajo: v Ljubljani »Kat. Bukvarna«; v Gorici Coppag in Skert, G. Likar. — Vsebina: »Rimski katolik.« — Več luči. O idealizmu. — Katoliški liberalizem. — Pisma o vzgoji. — Črtice o ruski cerkvi. — Pamet in sv. pismo o narodnosti. — O bistvu

Recimo katero o našem pravorečju!

(Nadaljevanje.)

Da se je pri tem treba ozirati tudi na govorico ostalih narečij, primerjati jo s starejšimi književnimi proizvodi, a soseb te s književnim narečjem; nadalje izreko literaturnega dijalekta primerjati s starejšo izreko in pa izrecno zgodovinskim glasoslovnim razvitkom jezikovim, razume se samo po sebi. Z druge strani pa ne sme biti »občevalni« jzik neorganski t. j. zmes dijalektičnih govoric, nego mora biti izrekanje vzeto iz narečja, katero je bilo sprejeto za podlago pisnemu jeziku in katero se več ali manj vjema z drugih narečij izreko. Vzeti eno narečje za podlago pisavi, drugo pa za izreko, vendar ne gré. Marveč izbere se eno izmed mnogih in, kakor smo rekli, povzdigne se k časti književnega jezika. Tako so delali vsi kulturni narodi imajoči sedaj jedinstven jezik. Francozje so si izbrali za književni jezik narečje pokrajine Isle de France, Lahi toskanščino, Nemci saksonščino in sicer gornjo, Srbo-Hrvatje hercegovinsko-bosensko narečje in Rusi, kakor smo že povedali. Kajpada nobeden imenovanih narodov ni sprejel navedenega narečja čisto ohranjenega in nespremenjenega v književni jezik, nego odstranil je vse, kar je delalo dijalekt. Izreka »občevalnemu jeziku« se je vzela iz narečja sprejetega v knjigo. In kot take — očiščene — dijalektičnosti se je začela učiti in se še uči mladina po učilnicah (in sicer vsi ene izreke), upotrebljujejo jo omikanci v obhoji, duhovniki v cerkvi, uradniki pri sodiščih itd. In tako menim, da nam pričajo Nemci — ne, »da bi se l res dal vpeljati v govor«, nego ravno nasprotno.¹⁾ Kajti vsakemu mora biti

¹⁾ Nemci, kakor tudi drugi, ravnaajo se v govoru in pisavi večinoma po glasoslovnem razvitku dijalekta, kateri so vsprejeli književnemu jeziku za podlago. Srbo-Hrvatje n. pr. ne govoré l in res ga tudi ne pišó; ker imajo foneičen pravopis — dasi ne tako popoln, kakor Lahi — če tudi »se l še izgovarja po nekaterih krajih«, kakor v Zagorju in v varaždinski okolici, v Primorju, na otoku Krku, kjer se je l ohranil še iz starih časov, n. pr. volna, velna v reškem narečju, hodil, oral, šal itd. Celó v sami

znano, da je pri osnovanju našega književnega jezika merodajna bila dolensščina, in da mu je sedaj podlaga in mu mora biti še vedno poleg narečja notranjskega. Prvo narečje in za nas merodajno pa izgovarja l kot w na tistih mestih, kjer se je za Trubarja, Dalmatina in Bohoriča izgovarjal trdi l, ne pa povsod, kjer ga Gorenjci izgovarjajo za w; in kakor se v južni slovensščini sploh l ne izgovarja pred vsacim e in i topljeno kakor v severni, tako se tudi ne pred vsemi drugimi nepredjveljenimi samoglasniki trdo, kakor v severni slovensščini, ampak samo pred prvotnim nepredjveljenim polglasnikom.¹⁾ Razven tega pa se izgovarja tudi l pred soglasniki. Torej narečje književno govori le

štokavščini nahajamo primerov za l, n. pr. v vshodni Srbiji, v aleksinačnem okrožju še sedaj govoré: »bil sam, došal sam, govoril mi je« itd. Tudi pisali so l. Pa vse to jih ni motilo v izreki! Vzeli so izreko iz narečja, ki so je vsprejeli v knjigo, namreč iz hercegovinskega. Seveda so mu dali nekaj primese iz drugega narečja n. pr. da pišejo h, katerega njihovo klasično narečje nima. Tako je tudi pri nas. Pri osnovanju književnega jezika merodajna je bila dolensščina, vendar so privolili marsikaj tudi drugim narečjem. Opozorujem čitatelja samo na »r sonans«. Vendar glavno pa še zmirom ostane dolensko in notranjsko narečje. S tema dvema pa se tudi večina drugih vjema izrecno v našem vprašanju l ali w. Kdor še l čisto govori, smatrati moramo to izreko dijalektično, kakor n. pr. prekmursko na o, ali izreko nekkih krajev Slov. goric na a n. pr. ša, vida, reka itd., dasi tu govoré tudi osel, misel, kakor če kdo govori: den, meša, mesto: dan, maša. Kdor torej govori čisti l na konci besedij, kakor tudi v sredini pred soglasniki, ne govori književno, nego dijalekt. Da pa ne moremo n. pr. tega štajerskega dijalekta izreke, (kakor ga n. pr. poznamo iz Dainkove slovnice) vsprejeti v knjigo, dasi govori za l izreko, je umevno samo po sebi. In vsi tisti, ki silijo svoje narečje v javno govorico razun književnega, pač ne vedó, kako pridejo narodi do jedinstvenega »slovstvenega in občevalnega« vsem občega jezika po naravnem potu. Ne ravnaajo li se vsi omenjeni narodi po glasoslovnem razvitku narečja, katero so povzdignili k časti književnega jezika? Nam li torej Nemci pričajo za izreko l?

Pis.

¹⁾ P. Stanislav Škrabec: »O glasu in naglasu našega književnega jezika«, str. 39. Programm des k. k. Gymnasiums zu Rudolfswert, 1870.

za *w*, kateri je nadomestil stari *l*. In sicer ne samo v »končnici opisovalnega deležnika« se ima *l* izgovarjati kakor *w*, nego povsod, kjer sta književni narečji po svojem domačem nagonu spremenili v navadni govorici *l* v *w* in ga tudi govori ljudstvo ter to odgovarja kritičnemu jezikoslovju.¹⁾ Namreč 1. na koncu besedij. V tem slučaju pa je vse jedno, ali je beseda »opisovalni deležnik« ali samostalnik, prislov, pridevnik. Samo mora *l* odgovarjati stsl. *lb*, *lb*. Recimo: učil, mislil, delal, kol, bel i. d. izgovori: učiw, misliw, delaw, kow, bew . . . Edina iznimka je tu roditelj množine, kjer se mora *l* izrekovati, kakor je pisan, n. pr. dekel. Zakaj *w* ali *u* dekew²⁾ ali dekū se vendar ne govori v narodu. Kakor se pa v narodu nikjer ne govori, in se tudi iz zgodovinskega razvitka jezikovega dokazati ne dá, da se je kdaj govorilo tako, ali da bi morda tako bilo dobro, ali celó pri večini navadno, se tudi ne sme sprejeti v književno izreko. Samo narodna govorica osnovana na čistem glasoslovju domačem je merilnik v olikanem govoru in književni pisavi. Kajpada se tudi najde v narodu *lb'* t. j. topljen *l* izrekovati *w* n. pr. prijatelj starosl. prijatel in prijatelj.³⁾ Temu je pa najbrž vzrok pripodobnost (analogija). Izgovor *w* razprostrl se je nekoliko tudi na *lb'* (*li*), ali bolje rečeno, *lb'* je otrdelo, in razlika med *lb* in (*lb*) je zginila v nekaterih, a zeló pičlih slučajih, kateri so tako redki, da komaj pridejo potem v poštev. Rodilnik množine naj dela iznimko. Ali iznimke — treba zmirom pomniti, — v jeziku veljajo ravno tako, kakor pravila, ker jih je vstvaril celi narod. Zatorej nas naj ne moti povsod na koncu besedij *l* izrekovati kakor *w*, razven množinskega roditelja! Razven tega treba tudi po-

mniti, da se mora vselej pred *l* (= *w*) dotični glasnik, bodi samoglasnik ali poluglasnik izrekovati razločno. Kajti tako se je govorilo izvestno n. pr. za Kastelca in pa v dôbi, ko se je počel splošno *l* govoriti za *w* in se tudi sedaj po nekaterih krajih. Samoglasniki se torej morajo izrekovati razločno in čisto, poluglasniki pa zamolklo. Stoji li poluglasnik spredaj ali zadej *l* (= *w*), to nima na izgovor nikakeršnega vpliva. V obeh slučajih se tako rekoč vtopi poluglasnik v *l* (= *w*), in nastane tako kratek *u*, pred katerim se pa vendar sliši nekaj zamolkel glas. Postavim: rekel, misel, palec, rilec, kakor rek'w, mis'w, paw'c, riw'c t. j. pred *w* se sliši neki glas, kateri se v grafiki izraziti ne dá, ter sem ga zato z ' zaznamnjaj. Da res ni tu čisti *u*, razvidno je iz tega, ker se v govoru prav natanko čutita dva zloga, o čemur se lahko vsakdo prepriča. Od teh zlogov je prvi navadno dolg in naglašen, zadnji pa nenaglašen, kratek, kakor n. pr. v rilec = riw'c, skoro = ri-úc. Mej tem, ko je v misel = mis'w skoro enako misū, rekel = rek'w skoro enako rekū. Isto velja tudi za *l* (= *w*) izza *r*, n. pr. starl, umrl = starw, umrw, kjer je *l* = kratkemu ū. Samoglasniki pa se morajo vedno razločno izgovarjati, torej: delal, učil, molil, preplul, videl, pepel, vol . . . delaw, učiw, moliw, prepluw, videw, pepew, vow, sow . . . s čistim razločnim *a*, *i*, *e*, *o*, *u*. — 2. Kadar stoji *l* pred soglasnico, n. pr. volk, dolg, belka, molzem, kolk, dolžnost, samostalnik, zel, ovel, ogorel . . . vovk, dowg, bewka, mowzem, kowk, samostawnik, dowžnost, zew, ovej, ogorew. Potemtakem ni treba ni »rekev«, ni »hodu«, »delu«, nego le priprosto: rek'w, hodiw, delaw, katera izreka pa nikakor ni »gotovo bolj prisiljena, kakor na *l*«. Če bi bila res tako prisiljena, izvestno bi si je narod ne ustvarjal tako splošno. Izreka na samoglasnik je pa tudi zmirom blagoglasneja in lepša, nego na soglasnik. Zmerom namreč so se smatrali tisti jeziki blagoglasnejši in krasnejši, kateri so imeli manj soglasnikov in mesto njih samoglasnike na koncu besedij.¹⁾ Ni bati se

¹⁾ In to velja povsod, kjer govorimo o *l* = *w*.
Pis.

²⁾ Edino besedo »čebela« slišal sem v gen. plur. govoriti: »čebew«, samo v stavku, »koliko čebew pa imaš letos?« v gornji Posavinji, kjer se tudi izgovarja *l* povsod, kakor v literaturnem dijalektu. Tudi čebel se sliši. Pis.

³⁾ Obe obliki sta opravičeni v slovenščini; prijatel (r. prijátev) prijatla in prijatelj, prijatelja, kakor piše Levstik v knjigi: »Nauk slov. županom«, str. 189.

¹⁾ Zato tudi piše znani hrvatski slovničar Adolfo Veber v svojem članku »Bogastvo i lje-

ni treba, da bi še »nekateri dalje sli in zahtevali, da se mora *l* tudi pred vokali za *v* brati.« Kajti kdor vé, katera in kakšna je izreka književnega narečja ter vé, da se vsi narodi imajoči jedinstven jezik zmerom ravnajo po književnem narečju, pač nikakor ne more kaj takega zahtevati. Izrekovanje *l* pred vokali je pa tudi nelepoglasno, večini smešno in se je javalne poslužuje kdo v resnobnem in olikanem govoru. — Ali praktična pre je bolj izreka na *l* nego na *w*! Verujem, da bi komu utegnili biti praktičnejša; toda večini Slovencev izvestno ne. Kajti večina z doma *l* ne govori. Torej bi ga se še le morala učiti. Res se ga sedaj po ustanovnih učilnicah učé otroci, če po vseh, ni mi znano. Vendar ti ga skoro vsi zapustivši šolo opusté navadno, da, celó za šolovanja ga med seboj ne govoré, o čemur se lahko vsak prepriča. Zato, da bi se popolnoma izučili jezika, v tem slučaju izreke *l*, pač ne zadoščajo ljudske šole! V nekaterih slučajih — soseb tako imenovani omikanci — nekateri govoré *l*, v drugih pa ne! Kaka mešanica in nedoslednost nastane s tem! Postavim: sliši se »samostawnik« in kar na to »samostalnost«, pepel in takoj na to videw, hotew, stolp in kar na to vowk. To pa vse od tod izvira, ker se premalo učimo slovenščine, ker pri nas večina ne vé — ináče se to ne dá razlagati — razlikovati izmej fonetičnega in etymolo-

pota hrvatskoga jezika« mej drugim: Amo spada i druga iznimka pri glasnicah, koja nam medjuto tako krasí jezik, da je posve sličan taljanskomu: slovo *l* na koncu svake slovke, a osobito svake rieči pretvara se u *o*; odatle postaju ove kombinacije: *ao, io, uo*; *oo* steže se u *ó* n. pr. siono; dao, sokó . . . Na ne malu krasotu služi nam i to, što se više od dvie trećine naših rieči i likova doćima glasnikom, što podjeluje jeziku neobičnu punoću.« Hrvatsko-srbski jezik namreč povsod ondi *l* spreminja v *o* in *u*, kjer ga slovenščina v *w* in *ow*. Pri nas pa *o* že imamo tako dosti, in bi tudi dvoumnost lahko nastala, ter je zato najbrž slovenščina *l*

gično-historičnega pravopisa. Misleč, v laščini, srbsčini se vse tako izgovarja, kakor je pisano, zakaj se ne bi tudi pri nas? Kdor pa vé, da je naš pravopis zgodovinski, in so mu tudi znana pravila etymologično-zgodovinskega pravopisa, in se je tudi kaj več morda učil slovenščine, nego je v »Janežiču«, pa nikoli ne bode vse tako izrekoval, kakor je pisano. To ga tudi ne bo kaj motilo, kakor tudi Rusa ne moti, dasi tudi piše *l, o*, izgovarja pa *l, a*. Pa kakor ni prav po rusko, kdor vse tako bere, kakor je pisano, takisto i ni prav po slovensko¹⁾: »govori, čitaj, kakor je napisano.« Samo kdor more dokazati 1. da ni naš pravopis etymologičen ter dosledno zgodovinski, nego fonetičen, ali z drugimi besedami, da se je pri nas od nekđaj tako govorilo vse, kakor se je pisalo ter se dosledno tudi sedaj mora govoriti, kakor se piše, torej *l* in ne *w*; 2. da *w* v našega književnega narečja izreki, ki se vjema z večino slovenskih narečij, ni nastal iz starega *l* — o katerem nam Trubar in Bohorič pišeta — po domačem glasoslovnem razvitku, nego tujem; 3. da mi ne smemo vsprejeti, in zakaj ne, izreke *w*, dasi je ta natorna in svojstvena našemu književnemu klasičnemu narečju, in dasi so vsi kulturni narodi, imajoči sedaj jedinstven pisni in govorni jezik, zmerom vzeli izreko tistega dijalekta, kateri so povzdignili k časti književnega jezika, in 4. zakaj prav Slovenci moramo, če hočemo biti »dosledni« in imeti enak »slovstveni in občevalni jezik« vzeti v svoji književnosti za podlago pisavi eno narečje in za podlago izreki drugo.

(Konec prih.)

v *w* sprevergla, med tem, ko ima srbsčina že itak dosti *u*. Pis.

¹⁾ Ker kakor Rusi imamo tudi mi Slovenci etymologičen in dosledno zgodovinski pravopis. Kakor se torej Rusi morajo truditi, da ináče izgovarjajo, kakor je pisano, če hočejo književno ruščino govoriti, tako se je tudi nam Slovincem, če hočemo prav slovenski govoriti. Pis.

Kaj mi je rekla še mati? Da, rekla mi je, da me ne bode učila, da vem več, ko ona! Ha, ironija! In vendar mati ne pozna ironije! Zakaj sem na svetu? Ali je sploh mogoče, da je po tem bednem življenju še kaj? Zakaj se učimo in toliko lovimo in tepemo za ta kruh, za to žrelo, ki vedno žrè — a nikdar ni sito. Kako moreš biti ponosen, o človek, svojega človeškega dostojanstva, svest si tolike negotovosti,

svest si svojih tako podlih organov! Kaj imamo več od živali! Le pekel, goreči pekel negotovosti... Ali ni bilo sploh mogoče, da bi vsaj mene ne bilo?... Turgenjev, če se ne motim, pripoveduje o nekem s smrtjo borečim se kmetom, ko je prosil suhih orehov, da bi je grizel. Jaz tudi... Dvakrat dve je tri. Zakaj bi moralo biti ravno štiri?! — —

(Konec prih.)

Pri mrtvaškem odru brata Avgusta.

Oj, tu ležiš, o brat premili,
Zatisnenih na vek očij!
Ljudje so oder ti vkrasili,
Da vrtu se podoben zdi!

Krog krste sveče pa gorijo,
Da-si je jasen poludan,
Leskét čudésen ti delijo,
Ki cvet si, oh! prerano vbran...

Solzi se britko mati draga
In oče, starček sivolas,
Nevtešna sta mi brata draga,
Za taboj jaz ihtim na glas.

Ljudje pa k tebi gori vrejo,
Da te pobožno pokropé,
Da enkrat še obráz tvoj zrejo,
Za dušo tvojo pomolé.

A reve, toge, bolečine
Nas zapustijo vse na mah,
Ko zadnji dih iz nas izgine,
Pred rajem zastor stré se v — prah.

Solzeč ob krsti so učenci,
Ki bil si jim učitelj blag,
Kažó podarjeni njih venci,
Kako si vedno bil jim drag!

Pri krsti tvoji majka Slava
Z Evterpo se solzi bridkó,
Ti bil si jima dika prava,
Vsekdar si ljubil ji srčnó.

A kaj je mari ti jokanje,
Mirán je bledí tvoj obraz,
Krog usten ti igra smehljanje,
Pač tvoje sreče lep dokaz.

»Nihčé zató naj ne žaluje,
Da sem umrl še mladolét,
Saj kogar Stvarnik naš miluje,
On mlad ostavi tožni svét!

Janko Leban.

Recimo katero o našem pravorečju!

(Konec.)

Dokler nam kdo s tehtnimi razlogi na podlagi jezika slovenskega od Trubarja počenši do sedaj ne dokaže ter z dokazi ne podpré pravice *l*-a v izreki slo-

venski, dovoliti mora vsak, da se ravnamo po večini našega naroda, po zakonih našega jezikovnega razvitka ter po splošnih pravilih etymologično-zgo-

dovinskega pravopisa, kakor tudi po načelu drugih narodov pri ustanavljanju književnega jezika. Kajti jezik se ima obdelavati, kakor nam predpisuje njega slovniški razvitek in ne, kakor se nekaterim zvidi. Prav izvrstno piše o tem Lichtenberg: »Hypothesen zu machen und sie als seine Stimme der Welt vorzulegen, kann Niemand verwehrt sein, sie gehören dem Verfasser. Aber die Sprache gehört der Nation und mit dieser darf man nicht umspringen, wie man will«, ampak ravnati nam se je sploh po zgodovinskem glasoslovnem razvitku jezika, kakoršnega nas uči kritična gramatika. Ta ne prenareja jezika, tudi ga ne nateguje na stara ali celó tuja kopita. Kar je izumrlo, pusti v miru počivati. Popisuje le jezik, kakoršen je, in pové, kakšna mora biti po zgodovinskem razvitku in po domačih glasoslovnih pravilih književna izreka. Poslednja se ima sicer razločevati od navadne narodove govorice, kakor se tudi pisni jezik od navadnega. Toda nikoli ne smé protisloviti zgodovinskemu razvitku pisnega jezika. Temu pa očividno nasprotuje izgovor *l*-a v slučajih, kjer smo rekli, da se ima izrekovati *w*. Kajti *l* se ni nikdar govoril v književnem narečju našem. Trubar in Bohorič poznata samo *l*, poznejša doba pa *w*. Res je *l* zeló soroden *l*-u, kar je tudi najbrž vzrok, da hočejo nekateri ž njim dandanes namestiti stari *l*. Toda, kar se ni zdelo dobro Trubarju in Bohoriču, namreč učiti *l* čisto (po nemško) izrekovati, kar bi bilo izvestno laglje, kakor sedaj, naj bo za nas? Če njiju ni motila iznimka v pisavi, dasi poprej niso imeli nobene ter bi potemtakem popolnoma lahko izreko dovela bila v soglasje s pisavo, naj tudi nas ne moti, če hočemo obdržati zgodovinski pravopis! Tudi se je tedanje izrekanje *l* manje razlikovalo od *l*, kakor se sedanje na *l* od *w*, ki je nastopil na mesto starega *l*! Torej, da bi stari *l* namestoval najbližji sorodnik *l*, nikakor ne kaže. S tem se tudi postavimo na čisto drugo stališče, kakor nam je kaže zgodovinski razvitek ter prehudo zastranimo. Kajti naš pravopis je zgodovinski; kaže nam namreč izreko našega jezika, da-si ne popolno za početka našega slovstva t. j.

izreko XVI. stoletja. Izreka ta ali fonetika XVI. stoletja je še zmerom velike važnosti za nas, sosebnó za našo pisavo. Ta se namreč še bistveno vsa osniva na tedanjega jezika izrekanju. To poslednje se je v marsičem in posebno gledé na *l* s časom zeló spremenilo, v različnih narečjih različno. Za nas je pa samo odločívno književno narečje. Poslednje je v pisavi sicer *l* obdržalo, ali spremenilo ga je v govoru po svojem domačem nagonu v *w*, in ne v *l*; torej se tudi nima *l* sedaj nadomestiti z *l*, katerega celó književno narečje nikoli poznalo ni, nego le z *w*. O tem, menim, more še sumnjati samo tak, ki sploh sumnja o vsem.

Hočemo li kdaj imeti jedinstven jezik, postaviti nam se je na kritična tla. Historičnega razvoja jezika ne smemo nikoli prezreti. Kajti le ta nam more pripomoči k pravorečju odgovarjajočemu naši mili slovenščini. Proučavajmo našega jezika zakone glasoslovne, ali vsaj učimo se svoje materinščine, kakor se Hrvato-Srb, Nemeč in Lah uči svoje. Poslušajmo narodovo govorico ter jo posnemajmo, kjer se strinja s književnim jezikom ter odgovarja jezikoslovnim zakonom. Moti se vsak, kdor bi utegnil misliti, da bolj ko se jezik olikancev in omikancev razlikuje, izrecno pri nas, po izgovoru in konstrukcijah, od jezika priprostega kmeta — te korenine in stebra slovenstva, lepši méni da je. Nihče tudi naj ne misli, da ga doleti kaj časti in slave zato, če svojo domačo govorico razumno vsakemu¹⁾ radovoljno pokvari z gosposko-germanskim izrekanjem, kar je vidno nemški *l* na koncu besedij in

¹⁾ Gutschmann, ki je obhodil kot misijonar vse slovenske župnije, piše v svoji slovnici p. V.: . . . Allein ich musste mich schon in Verdrängung dieses Buchstabens (t. j. *l*) nach der überhandgenommenen Gewohnheit des Landes fügen, weil solcher auch die Gelehrten bisher beige pflichtet, und das *u* in *biu*, *gledau* etc. beibehalten, damit ich gleich Anfangs die Sprache nicht als unkenntlich vorstelle.« Zato tudi najdemo pri njem: »čoun, doug, toust, pekeu, kopeu, vozeu« etc. Česar se je bal Gutschmann, tega naj se tudi mi. (Kajpada pisati imamo *l*.) Nedavno vprašal sem nekoga, ki je celí gimnazij dober red imel iz slovenščine, če v njegovem kraju poznajo besede: kolk, kolcati, volga (izgovori kolk . . .) Dotičnik mi pa pravi, da še teh

v sredini pred soglasnico namesto domačega slovenskega in tudi slovanskega ¹⁾ *w*, v našem književnem, omikanem govoru. Vendar ne bi govoril resnice, če bi mislil: mahoma bode vsak naravnost pritegnil mojim besedam. Ljubše mi je celó, — če mi kdo, proučevaje zgodovinski razvoj našega jezika, moje dokazovanje — ovrže s tehtnejšimi, močnejšimi in boljšimi jezikoslovnimi dokazi, kakor da jo sprejme brez prepričanja. Jezikoslovje ne pozna nezmotljivosti. Če sem se zmotil in sem na krivem potu, navrnite me na pravi. S tem mi bode vsak ustregel. Ustreženo še bode pa tudi mnogim drugim, ki se tudi radi kaj učijo.

Kaj zeló potrebno je pravorečje govornikom. Kajti njihova prva skrb je, svoje misli z lahka in nespotakljivo pripovedovati v jeziku znanem poslušalcem. Kako mučno in sitno je pa, če ustavlja ali celó bega poslušatelje z okornostjo v izreki in z nenavadnim izgovorom!

besedij sploh nikoli slišal ni in tudi ne vé, kaj pomenijo! Na moje daljne vprašanje, so ti li znane besede: kowk, kowcati, vowga, mi odgovori: Te so pa tudi pri nas v navadi, samo da se prva izgovarja »kowk in kük«! Kaj porečete nato »elovci«? O tem bi se dalo še marsikaj povedati, izrečno o *l*-u na koncu »rekel, dal« itd.; toda za zdaj to!

¹⁾ Slovaščina pozna *w*, kakor beloruščina in ruščina *w*. O poslednji piše Miklosich (Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen II. B. 443.) . . . 2) die silbe schliessendes *l* lautet wie das englische *w*: chodył, pysał . . . wie chodyw, usw. . . . Wie *w* lautet *l* auch im inlaute vor consonanten: stolp, volk . . . wie stowp, usw. . . . Selten hat diesen laut das weiche *l*:

Pravo orthoepijo doseči pa le moremo, če se postavimo na trdna tla historičsko-kritičnega razvoja svojega glasoslovja. Dokler bode vsak le »v svoj rog trobil«, imel le svoje narečje v čisljih, ali celó za jedino veljavno, in ne pripoznal splošno veljavnega načela pri ustanavljanju jedinstvene pisave in izreke, dotler Slovenci zaman hrepenimo in žedimo po tako potrebni jezikovi jedinstvi. Zatorej pomnimo, da se mi Slovenci moramo ravno tako učiti (še več, ker se navadno ne učimo ob svojem materinem jeziku) svojega književnega jezika izreke in pisanja, kakor se drugi učé svojega. Proučujmo jezik po besedah Rokitanskega, ki piše: »Kad smo uvidjeli, da nasledujuč, preživajuč i razglabajuč stare, da proumavajuč i mudrujuč isprazno sami sebi vrijeme krademo i duh ubijamo, dandanas bavimo se tačnimi (positivnimi) znanostima.«

France Lekše.

kowko, towko hg. für kól'ko, tol'ko . . . Dasi se glasi na koncu besedij trdi *l* kakor v književni ruščini pri glagolih . . . im auslaute der substantiva bewahrt *l* seinen laut: dól, kól, orel, usw. Sploh nima *l*-a nobeden drugi slov. narod v omikanem govoru, nego Čehi. V češčini je pa nemški *l*, kateri so uveli početniki češkega slovstva zalenobivši narodno govorico. V Pragi, kjer so bili Čehi pomešani z Nemci, so ga najprej začeli govoriti. Zato tudi Hus pravi o takih, ki *l* govore mesto slovanskega *l* »že by hodni byli mrskani, ježto říkají: tobolka (německým *l* za tobolku.) (Miklosich, »Slavische Bibl.« II. pag. 187 in op. c. 503.) Torej hočemo mi rajši Čehi v nemški izreki *l*-a posnemati, kakor ostale Slovane, ki se vsak ravna po svojem domačem glasoslovju!

Pisma vojaškega kapelana.

VI.

V Banjiluki, dné 21. avgusta 1878.

Velečastiti gospod župnik! Današnji list Vam pišem na dvorišču vojašnice, sedeč na svojem kovčegu in oprt na prazen zaboj, kateri mi je strežnik

od nekod prinesel ter ga postavil v dobrodejno senco, ki jo dela visok vojaški voz. Že tretji dan je, odkar smo vsi udje vojne bolnice, bolniki in zdravi,